

TÜRKİYE KAZAKİSTAN TİCARİ İLİŞKİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ VE ÖNEMİ

THE IMPORTANCE OF DEVELOPING THE TRADE RELATIONS BETWEEN TURKEY AND KAZAKHSTAN

Dr. Öğr. Üyesi Meltem KESKİN KÖYLÜ

Aksaray Üniversitesi, ŞUTİYO, meltemkeskin@aksaray.edu.tr Aksaray/Türkiye

ÖZ

Kazakistan, yüzölçümü büyüklüğü bakımından dünyanın dokuzuncu sırasında yer almaktadır. Ülkenin doğusundan batısına iki saat kırk dört dakikalık saat farkı oluşan ülke, sahip olduğu toprak büyüklüğü ve doğal kaynakları ile Türk devletlerinin içerisinde en büyüğüdür. Ülkenin petrol, doğal gaz gibi enerji kaynaklarının yanı sıra uranyum, krom, kurşun, çinko, kömür, demir ve altın rezervlerinde dünya sıralamasında ön sıralarda yerini almaktadır. Ayrıca uçsuz bucaksız otlakları ile hayvancılık da gelişmiştir. Türkiye ise merkezi coğrafi konumu ile enerji hatlarının transiti bağlamında da özellikle Avrupa'nın enerji güvenliğinde hayati rolü gibi sahip olduğu ekonomik potansiyel ile de cazip bir ülkedir. Türk Devletleri arasında Türkiye ve Kazakistan ellerinde bulundurdukları güçleri ve sahip oldukları potansiyelleri ile öne çıkmaktadırlar. Ayrıca bu ülkelerin ekonomik, kültürel ve siyasi olarak Türk Dünyasında öncü rolleri ve yükümlülükleri vardır. Çalışmada, ticaret ve yatırımlar potansiyeli bağlamında iki ülke işbirliğinin gelişimini sağlayacak unsurlar belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaçla, ikincil verilerin ışığında çalışma değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Kazakistan, Ticari İlişkiler, Uluslararası Ticaret, Ekonomik Birlik.

ABSTRACT

Kazakhstan is the 9th biggest country in terms of size. There is an hour difference of 2 hours and 44 minutes between the eastern and western parts. Also, with this landmass and its associated sources, it is the biggest in the Turk World. In addition to petroleum, natural gas; it also has among the largest sources for uranium, chromium, lead, zinc, coal, iron, and gold. The husbandry is also developed, thanks to its vast pastures. Turkey on the other hand is an attractive and important country because of its location on the energy transit lines to Europe (also when safety of these lines are considered) – and thus has a large economic potential. Turkey and Kazakhstan stand out in the Turk World due to their possessions and their potentials. Therefore, they have a responsibility to lead the Turk World economically, culturally and politically. In this study, the aim is to determine ways to develop collaboration between the two countries, by considering their trade and investment potentials. With this aim, the evaluations are made in the light of secondary data.

Keywords: Turkey, Kazakhstan, Development of Trade Relations, International Trade, Economic Coalition.

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisinin yoğun yaşanmaya başladığı günlerden itibaren insanların ve milletlerin yaşamları da hızla değişmeye başlamışlardır. Finansal piyasalarda da bu değişimden kendilerine düşen payı almışlardır. Ülke ekonomileri bu duruma ayak uydurmaya çalışmışlardır. Ekonomik alanlarda da görülen değişiklikler ile ülkeler ekonomik işbirliğini içine alan birliktelikler kurmuşlardır. Bu tür ticari işbirlikleri hale hazırda sağlanmaya çalışılması çabaları ülkeler için önemlidir.

Ülkelerin güçlü ve dünyada söz sahibi olabilme yollarından birisi ekonomik olarak büyümedir. Bu büyümeyi sağlayabilmenin önemli unsuru ticarettir ve özellikle ihracattan geçmektedir. İhracatın artışı üretimin büyümesine pozitif yönlü katkı sağlarken işsizliğin azalması ve kişi başına düşen gelirin artmasına fayda sağlar.

Günümüzde uluslararası ticari sınırların ortadan kalkması ticari ve finansal ilişkiler ülkeleri birbirlerine daha da yaklaştırmıştır. Bu yakınlaşmadan yola çıkarak parçalı bir Türk dünyasından ortak gelecek yaratmak önem kazanmaktadır. Bu çabayı destekleyecek aşamalarından olan ticaret ve ekonomik işbirliği geliştirme yolları değerlidir.

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan bağımsız Türk devletleridir. Kazakistan, 2.724.900 km² yüzölçümü ile dünyanın dokuzuncu en büyük yüzölçümlü ülkedir. Ülkenin hayvancılığa uygun büyük otlaklarının yansıra doğal rezervleri de zengindir. Kazakistan, 1993 yılında kabul edilen anayasayla birlikte demokratik, laik ve üniter devlet niteliğine kavuşmuş ve bağımsızlığını kazanmıştır. Bu dönemle birlikte, Türkiye ile Kazakistan arasında ticari ilişkilerde başlamıştır.

Türkiye, toprakları iki kıtada ve Türk Cumhuriyetler içinde en batıda yer alan ülkedir. Anadolu toprakları diye adlandırılan bu topraklarda; ilk çağlardan bu yana medeniyetlere, beyliklere, imparatorluklara ve devletlere ev sahipliği yapmıştır. Bu topraklar insanlık tarih boyunca önemli ola gelmiş ve modern dünyanın da dikkatini çekmeye devam etmektedir. Üç taraftan denize ulaşımı olan ülke deniz yolu ile de tüm dünyaya bağlanma imkânına sahiptir. Bunlarla birlikte Türkiye sahip olduğu insani, coğrafi, kültürel, derin tarihi tecrübe, dinamik ekonomisi, politik birikimi ile köklü bir devlet ve demokrasi deneyimine sahiptir. Ülke, dünya ekonomik kategorisinde gelişmekte olan memleketler grüplamasında yer almaktadır.

Türkiye ve Kazakistan'ın, Türk Dünyasında öncü rolleri ve yükümlülükleri vardır. Türkiye ve Kazakistan aynı millettendir doğan ortak kültür ve tarihi içinde barındırırlar. Ancak bu beraberliği ticari olarak da desteklemek gerekir. Eğer ticaret boyutu zayıf olur ise tüm diğer bağlarında zaman içinde gevşemesine neden olur. Ticaret bağlamında iki ülke işbirliğinin artmasıyla ekonomik katkının yansıra iki milletin bağlarının da güçleneceği ön görülmektedir.

Ülkeler arasında yapılan ticaret yaklaşık yirmi altı yılını doldurması ile birlikte ticari anlamda karşılıklı olarak birikimde oluşmuştur. Karşılıklı edinilen ticari tecrübeden faydalanarak ekonomik ilişkilerini güçlendirecek ve katma değer yaratacak düzeylerde gelmesi kara bağlantısının olmasına gerek olmaksızın küresel ve dijital bağlamda ekonomik işbirliğinin yaratılması ile birlik olma çaba rüyası gerçekleşmesi ütopya olmaktan çıkarak farklı bir boyuta geçecektir. Bununla birlikte, Kazakistan ve Türkiye'de ekonomik, kültürel farklılaşma birlikteliğimize değer katacak unsurları da içinde barındırmaktadır.

Türk girişimcilerin doğrudan yatırımları için önemli finansal merkezler haline gelmeye başlayan Kazakistan, ekonomik dönüşüm ve Türkiye ile olan ticari ilişkileri ile birlikte serbest piyasa ekonomisinde başarılı şekilde yerini alarak liberalleşme tarihi sürecini de verimli değerlendirmiştir.

Çalışma, Kazakistan'ın liberal dünya içerisindeki finansal yapılarının ve finansal piyasalarda nasıl geliştiğini belirleyebilmesi bakımından öne çıkmaktadır. Bununla birlikte Kazakistan'ın, Türkiye ile olan finansal bağları da çalışmada yer almaktadır. Ticari alanlarda daha fazla neler yapılabileceği ve sürdürülebilir ekonomik ilişkiler konuları da tartışılmaktadır. Yine Türkiye ve Kazakistan Cumhuriyeti'nin tarihten gelen kültürel bağlarıyla birlikte ticari ilişkileri boyutunun ülkelerin finansal gelişimi üzerindeki etkisine de yer verilmiştir. Kazakistan'ın finansal yatırımlara olan ihtiyacının düzeyi ve Türk iş insanlarının yatırımları ile ekonomik gelişmelerin düzeylerine de ikincil verilerin ışığında 2010-2018 yılları arasında incelenmiştir. Ayrıca çalışmada Türk Devletleri arasında işbirliğini geliştirecek ve ortak bir geleceğe zemin oluşturacak katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

2. KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ

Ülke yönetim olarak 14 eyaleti, Astana ve Almatı olmak üzere iki bölgesi bulunmaktadır. Kazakistan 1991 yılında Sovyetler Birliği dağılmadan önce ikinci en büyük ülkeydi. Yine yüzölçümü açısından dünya da dokuzuncu sırada yer almaktadır. Ülkenin büyüklüğünü görsel olarak canlandırabilmek için Türkiye'nin yüzölçümü ile karşılaştırsak, kabaca üç buçuk kat daha büyüktür (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2018). Ülkenin batısından doğusuna 164 dakikalık zaman farkı vardır (Özey, 1997: 265). Orta Asya kıtalarında yer alan Kazakistan'ın doğuda Çin, kuzeyde ve batısında Rusya, güneyde Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan komşudur. Bu günkü Kazakistan toprakları tarihte Sakalar, Hiung-nu, Hiung-nular, Avarlar, Göktürk Kağanlığı, Batı Göktürk İmparatorluğu, II. Göktürk Kağanlığı, Türgiş Devleti, Karluklar ve Kimekler, Karahanlı Devleti, Oğuz Yabgu, Kıpçaklar, Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Harzemşahlar Devleti, Altın Orda devletlerine de ev sahipliği yapmıştır.

Kazak halkı Kazakça ve Rusça olmak üzere iki resmi dil konuşmaktadır. Para birimleri Tenge'dir. Ülkenin, % 65,2 Kazak, % 21,8 Rus, % 3 Özbek, 1,8 Ukrayna, %1,4 Uygur, % 1,3 Tatar, % 1,1 Alman ve % 4,4 Diğer etniksiye sahiptir (MFA, 2018).

Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardı sıra 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanmıştır.

3. KAZAKİSTAN EKONOMİK PARAMETRELERİ

Son yıllarda Kazakistan, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri içinde yüksek kişi başı milli gelire sıralamasında birinci ülkedir. Kazakistan, zengin maden, metal, mineral, doğalgaz ve petrol kaynaklarına sahiptir. Ülke ekonomisinde büyük pay sahibi olan bu ürünler ihracatın da temelini oluşturmaktadır. Bu durumun ülke için dezavantajı, üretimde dikkat özellikle petrol ve doğal gazdadır. Sonuç olarak sermaye ve tüketim malları üretimi kısıtlı kalmaktadır. Bu malların iç piyasada sağlanamaması ülkeyi ithalata yönlendirmek zorunda bırakmaktadır. Tablo 1'de görüldüğü gibi ülke ithalat oranları da yüksektir.

Tablo 1. Kazakistan Dış Ticareti (milyon ABD \$)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
İhracat	92,281,521	84,698,536	79,458,749	45,954,426	36,775,323	44,110,000
İthalat	44,538,071	48,804,580	41,295,456	30,567,159	25,174,779	31,090,000
Denge	47,743,450	35,893,956	38,163,293	15,387,267	11,600,544	13,020,000

Kaynak: ITC, 2018.

Kazakistan'ın başlıca ihraç kalemleri, ham petrol, doğalgaz, rafine edilmiş bakır ve bakır alaşımları, radyo kimyasal elementler, işlenmemiş çinko ve alüminyum, buğday, yağlı tohumlar, işlenmemiş kurşun, tütün ve tütün ürünleri ve taşkömürüdür. İthalatını ise; makine ve parçaları, tıbbi malzeme ve ilaçlar, teknolojik iletişim cihazları, mobilya, borular, kazanlar, otomobil, kompresör, uzay araçları, çelik eşya, inşaat malzemeleri, santrifujler, kurşun cevherleri, giyim eşyaları ve elektrikli panolardır (TRADEMAP, 2018).

Kazakistan uçsuz bucaksız bozkırlara ile hayvancılık yapabilmek için gerekli otlaklara sahiptir. Bu otlaklık alan tüm arazisinin % 70'ini oluşturur. Elbette Kazakistan, dünyanın önemli hayvancılık potansiyeline sahip ülkelerinden biridir (Çoban, 2005: 351).

Kazakistan'ın sanayisi madencilik ile gelişmiştir. Sanayinin itici gücünü madencilik, petrol ve doğalgaz oluşturur. Bu nedendir ki bu iş kollarına doğrudan yabancı yatırımlar oldukça yoğun gelmektedir.

Ülkede bankacılık sektörü dünya ile entegre olmuş ve önemli bir hizmet sektörüdür. Turizmde ülkenin parlayan yıldızıdır. Ülke özellikle bu alanda yatırım yapmak için büyük potansiyeli içinde barındırmaktadır. Tablo 2'de GSYİH'nin sektörlere göre dağılımı verilmiştir. Tablo 2'de hizmet sektörü 2016 yılı içerisinde en büyük payı almıştır.

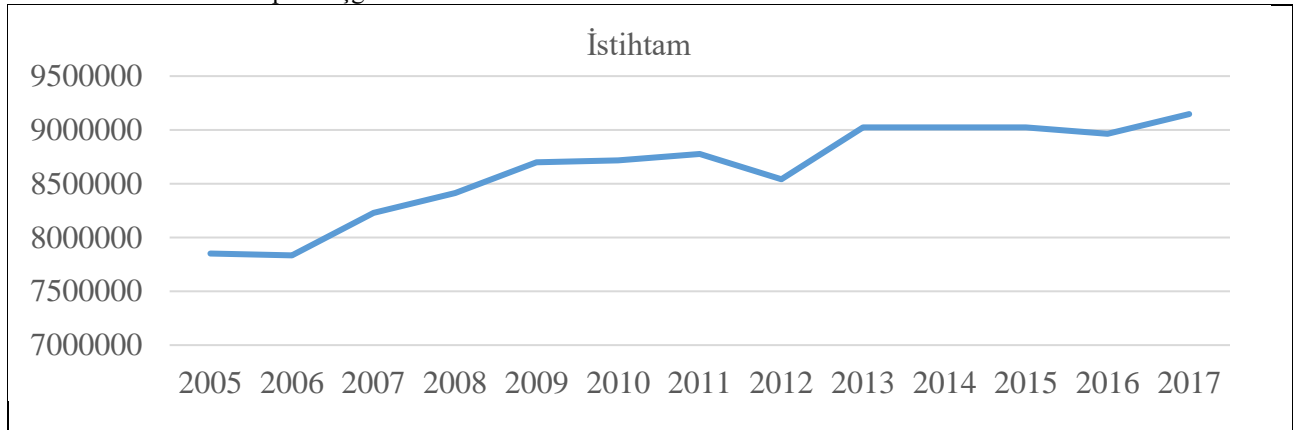
Tablo 2. GSYİH'nin Sektörler Dağılımı (%)

Sektörler	2016
Hizmetler	%61.9
Sanayi	%33.0
Tarım	% 5.1

Kaynak: IMF; İnal, 2017: 7.

Kazakistan'ın toplam işgücüne katılım oranları ise Grafik 1'de gösterilmektedir.

Grafik 1. Kazakistan Toplam İşgücü

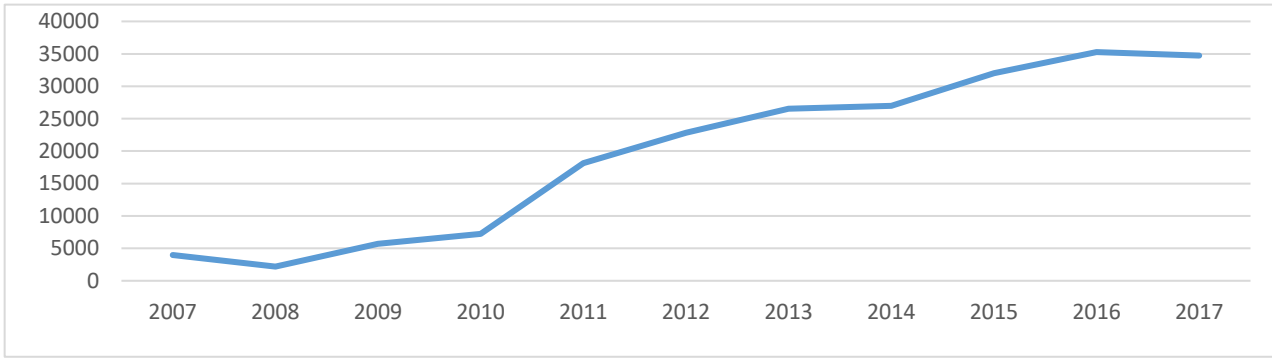

Kaynak: <https://www.indexmundi>, 2018

Grafik 1’de yer alan istihdamın %18.1 tarım, %20.4 sanayi ve %61.6’sı hizmetler sektörlerinde çalışmaktadır. Tarım sektörü; çiftçilik, hayvancılık, balıkçılık ve ormancılık alanların kapsarken, hizmetler sektörü; hükümet faaliyetleri için çalışanlar, iletişim, taşımacılığı, finansmanı ve maddi mal üretmeyen diğer tüm ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır. Sanayi hizmetleri içine dahil edilen çalışma konuları ise, imalat, enerji üretimi ve inşaatı içermektedir. Kazakistan başlıca tarım ürünleri; buğday, arpa, patates, sebze ve kavundur. Sanayisi; petrol, kömür, demir cevheri, manganez, kromit, kurşun, çinko, bakır, titanyum, boksit, altın, gümüş, fosfat, kükürt, uranyum, demir ve çeliktir. Traktörler ve diğer tarım makineleri, elektrik motorları, inşaat malzemeleri üretimi sanayinin ana unsurlarını oluşturur (www.indexmundi.com, 2018).

Kazakistan, 2003-2015 yılları arasında güçlü ekonomi yaratma amacı ile “Yenilikçi Sınai Kalkınma Programı” uyguladı. Ülkenin 2030 Stratejisi hedefi ulusal güvenlik, siyasi istikrarı güçlendirmek ve doğrudan yabancı sermayenin getirilmesini sağlamaktır. Ülkeye çekilecek sermaye ile sağlık ve eğitim iyileşmesinde ayrıca enerji kaynaklarının verimli kullanımı ve teknolojik altyapısının gelişimi de garanti altına alınacaktır (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2018). Hala hazırda ülkeye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları Grafik 2’de görülmektedir. 2011 yılı ülkenin yabancı sermaye çekiminde pik noktaya ulaştığı yıl olmuştur.

Grafik 2: Kazakistan’a Yapılan Doğrudan Yabancı Sermayeli Yatırımlar (Milyon ABD Doları)

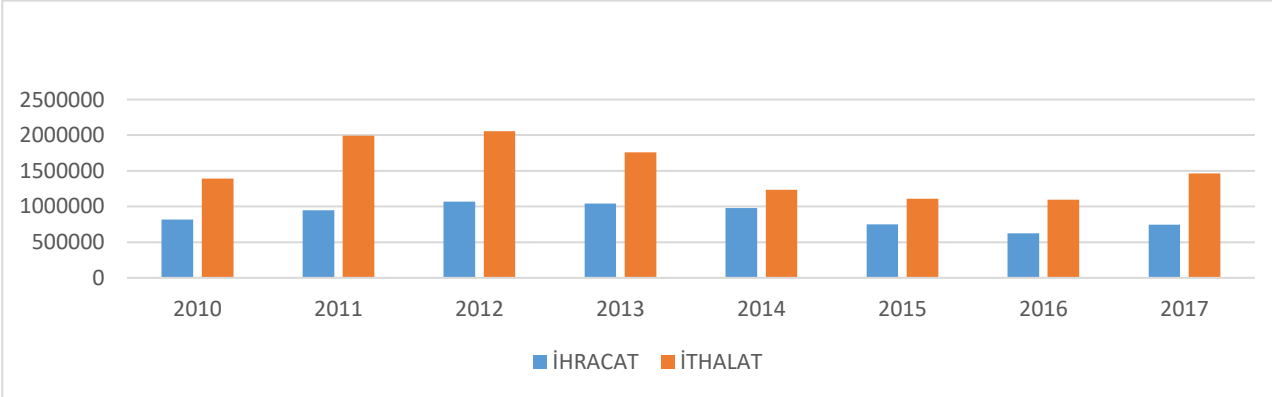
Kaynak: INDEXMUNDI, 2018.

4. KAZAKİSTAN TÜRKİYE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Kazakistan’ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Türkiye’dir. Ülkeler arasındaki ortak dil, kültür geçmişinden gelen bağlar iki ülke için önemlidir. Ortak geçmiş ve kardeşlik bağları hem siyasi hem de iş dünyasında yerini bulmaktadır.

Türk yatırımcısının en fazla yatırım yaptığı ülke sıralamasında Kazakistan beşinci sıradadır. Üstelik pek çok yabancı yatırımcı petrol ile ilgili faaliyet alanlarına yatırım yaparken Türk iş insanları petrol dışındaki pek çok iş alanlarına yatırım yapmaktadır. Türkiye Kazakistan’a başlıca sattığı ürünler; inşaat malzemeleri, mücevher, mobilya, halı, sebze, yağlı tohumlar, tuz ve balık. Türkiye’nin ülkeden aldığı ürünler; ham petrol, doğal gaz, asansör, yürüyen merdiven, örme giyim, demir veya çelik eşya, kıymetli metaller, yatak şilteleri, giyim aksesuarları, mineral yakıtlar, optik, silah ve mühimmat, canlı ağaçlar (TRADEMAP, 2018). Türkiye ile Kazakistan ticareti Grafik 3’de verilmiştir. Kazakistan’dan ikili ticaret dengesinde fazla veren ülke olagelmiştir.

Grafik 3. Türkiye Kazakistan İhracat ve İthalatı (Bin ABD\$)

Kaynak: TÜİK, 2018

Grafik 2’de yer alan rakamlardan izlenebildiği gibi iki ülke arasında ticaret istenilen seviyede olmadığı görülmektedir. Bunun başlıca nedenlerinden biri Kazakistan’ın Türkiye’den farklı bağlı olduğu uluslararası anlaşmalardır. Özellikle 1 Ocak 2010 tarihinden yürürlüğe giren Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Beyaz Rusya arasındaki gümrük tarifelerini içeren anlaşmadır. Anlaşmada bahsi geçen ülkelerin ticari mallarının gümrük muafiyetinde olmasıdır.

Kazakistan’ın ihtiyacı olan sanayi ve tarım sektöründe yer alan ve Türkiye’nin bu ihtiyacı karşılamada potansiyeli olduğu ürünler şöyledir: sanayi malları; inşaat malzemeleri, inşaat ve maden makineleri, oto yan sanayi ürünleri, gıda işleme ve paketlenme makineleri, ambalaj malzemeleri, tıbbi cihazlar ve ilaçlar, mobilyalar, elektrikli makineler, kablo ve teller, hazır giyim, sıhhi kâğıt ürünleri ve temizlik malzemeleridir. Gıda sanayinde Kazakistan’ın ihtiyaç duyduğu ürünler; meyve ve sebze suyu konsantreleri, konserve meyve ve sebzeler, unlu mamuller, çay, margarin, bulgur, irmik, zeytinyağı ve fraksiyonları, dondurmalar, şekerli ve çikolatalı mamuller, mayalar ve salça (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2018).

Türkiye ile Kazakistan arasında yıllar içinde yapılan ticari anlaşma ve protokoller Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Türkiye Kazakistan Ticari Anlaşmaları

Anlaşma veya Protokol Adı	Yürürlüğe Girme Tarihi
Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	07.09.1995
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	11.02.1995
Karma Ekonomik Komisyon Kurulmasına Dair Protokol	02.09.1993
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması	08.11.1996
Uzun Vadeli Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması	10.05.2000
Uzun Vadeli Ticari ve Ekonomik İşbirliği Programı ve İcra Planı	20.03.2008
KEK IV. Dönem Toplantısı Protokolü	12.03.2007
KEK V. Dönem Toplantısı Protokolü	08.09.2008

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2018.

4.1. Türkiye Kazakistan Ticarete Yaşanan Sorunlar

Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Özbekistan ve Türkiye arasında gerçekleştirilen ekonomik ilişkiler ve ticarete yaşanan sorunlar ülke bazında bu bölümde yer almaktadır.

Kazakistan, piyasalarında iş yapmaya elverişli büyük olanakların bulunmasına rağmen bürokrasi engellemelerin yoğun olması, mevzuatların sık değişiklikleri, yasal zeminindeki kayganlık nedeni ile ülkede uluslararası iş kültürünün tam yerleşmemiş olması zaman zaman problemlere neden olmaktadır. Türkiye ile yapılan ticaretin başlıca sorunu ise lojistikdir. İki ülke arasındaki mesafenin uzun olması taşımacılık masraflarını artırmakta buda ürün fiyatını artıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca ülke sınırları çok geniş olduğu için ülke içi taşımacılık da maliyetli ve emek isteyen çabadır.

Kazakistan ve Türkiye arasında yapılan ticarete bir diğer kısıt ise, Kazakistan’ın Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya, Kırgızistan ve Tacikistan arasında Bağımsız Devletler Topluluğu Gümrük Birliği Anlaşmasına tabi olması ve Ukrayna, Moldova, Özbekistan ve Türkmenistan arasında da tercihli ticaret anlaşmaları olması nedeni ile bu ülkelerle yapılan ticarete malların gümrük vergisi ödemeksizin ülkeye giriş mümkün olması bu ülke malları ile Türk mallarının rekabet etmesi arasında bir eşitsizlik doğurmaktadır.

Kazakistan’ın kendi içinde yaşadığı diğer bir problem ise, çıkartılan petrol ülkenin batı bölümünde olması, sanayinin yoğun olduğu ülkenin doğu, kuzey ve güneydeki bölgelere petrole erişim taşıma sistemlerinin eksikliği nedeni ile kısıtlı ulaşması temel sorunlar arasında yer almaktadır. Diğer yandan ülke yer altı zenginliklerini yeryüzüne çıkarılmasında Rusya’ya bağımlılığının hala hazırda devam etmesidir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada görülmüştür ki iki ülkenin ticaretinde temel problemi arasında öncelikli lojistik yer almaktadır. Özellikle ülkenin büyük oranda taşımacılığı karayoluna bağlı olması maliyeti artıran unsurdur. Bunun için taşımada alternatif daha az maliyetli yollar kullanmak zorunludur. Özellikle raylı sistem ve deniz taşımacılığı ürün maliyetlerini düşürebilecek çözümlerden bir tanesidir. Türk firmalarının pazarda Çin ve Rusya ile rekabette elini güçlendirmesinin yollarda taşıma maliyetlerini düşürmekten geçmektedir. Bunun içinde Türk firmaları Kazak Hükümetinin imalat ve sanayi üretiminde sağladığı teşviklerden faydalanmak ve yerinde üretim/montaj yaparak satmaları ürün katma değerini artıracaktır. Yine Türk iş insanı için sağlanabilecek diğer bir imkânda güvenilir ve yerli firmalarla iş birliği yaparak çalışmaktır. Yapılan işle ve yerli firma hakkında etüt çalışması yapmak gereklidir. Bunun içinde Kazak-Türk İşadamları Derneği, Kazakistan

Yatırımları Geliştirme Ajansı (Kazinvest) ve/veya Büyükelçiliğin Ticaret Müşavirliği iletişime geçilerek birlikte çalışmak yararlı olacağı düşünülmektedir.

Türkiye, Kazakistan'ın ülke içi taşımacılık sistemi problemini büyük projeler ile ister ya tek başına ya da Kazakistan ortaklığı ile çözüme kapasitesine ve yeteneğine sahiptir.

Kazakistan'ın kendi içinde yaşadığı diğer bir problem ise, çıkartılan petrol ülkenin batı bölümünde olması, sanayinin yoğun olduğu ülkenin doğu, kuzey ve güneydeki bölgelere petrole erişim taşıma sistemlerinin eksikliği nedeni ile kısıtlılar yaşaması hatta o bölgeler için petrol ithal etmek durumunda kalmasıdır. Petrolün ihtiyaç duyulan bölgelere taşınması içinde boru hatlarına ihtiyaç vardır. Diğer yandan ülke yer altı zenginliklerini yeryüzüne çıkarılmasında Rusya'ya bağımlılığının hala hazırda devam etmesidir. İleriye yönelik bağımlılığın tamamen bitmesi için gerekli çalışmalar yapılması gerekmektedir. Konuyla ilgili bir diğer çözüm önerisi ise Kazakistan'ın maden çıkarma alanında da Türkiye ile ortak projeler üretmesidir. Bir diğer unsur, Kazakistan sattığı petrolü Rusya üzerinden üçüncü ülkelere satmaktadır. Bu arada Türkiye önemli bir petrol ithalatçı ülkesi iken Kazakistan önemli ihracatçı konumundadır. Bu konu ile ilgili olarak iki ülkenin birlikte alternatif projeler üretmesi gerekir.

Türkiye ve Kazakistan arasında seyahat özgürlüğü sınırlara takılmamalıdır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde olduğu gibi iki ülke arasında geçişlerde kimlik yeterli olabilmelidir. İki ülke vatandaşlarının turizm bağlamında bir diğer ülke ile ilgili tatil planları yapabilmelidirler. Turizm firmalarına ülkeler karşılıklı teşvikler vermeli. Firmalarda vatandaşlara cazip tekliflerle kolayca bir diğer ülkeyi ziyaret edebilme programları sunabilmeli. Turizme yönelik bu hareketlilik sadece havayolu bağlantısı ile değil demiryolu hatları ile de sağlanması mümkün kılınmalıdır.

Türkiye Kazakistan ekonomisinde ve sanayisinde çeşitlilikte getirebilecek potansiyele ve tecrübeye sahiptir. Yine tarım alanında da Kazakistan'ın modernleşme ve gıda işleme teknoloji konularında Türkiye'nin bilgi birikimine ve ortaklığına ihtiyacı vardır. Bu konularla ilgili ortak çalışma iki ülkenin lehine olacaktır.

Batıdaki Çalışan Sahip Sisteminin Türkiye ve Kazakistan'ın birlikte geliştirilmesi; enflasyon, büyüme ve borçların sürdürülebilirliği sorunlarını çözümlenmek, istihdam artışını beraberinde getirebilecek önlemlerden biri olabilir. Finansal sorunun çözümü için, yeni yatırımlar yanında, girişimciliği özendirerek özel stratejiler de geliştirecek tedbirler iki ülke arasında sağlanması önemlidir.

KAYNAKLAR

Index Mundi. "Definition of Labor Force: This Entry Contains The Total Labor Force Figure". <https://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=kz&v=72> adresinden 27.05.2018 tarihinde erişilmiştir.

Index Mundi. "Kazakhstan Foreign Direct Investment". <https://www.indexmundi.com/g/g.aspx?v=2198&c=kz&l=en> adresinden 06.06.2018 tarihinde erişilmiştir.

Keskin Köylü, Meltem (2017.) "Türkiye'nin Güney Kafkasya Ülkeleri İle Finansal Bağları ve Bölgedeki Ticari Varlığı". Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 4, Sayı 7 Aralık 2017. ISBN: 214-8414. ss.20-32.

Konca, Ali (2012). Kazakistan Ülke Raporu. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. atam.gov.tr/wp-content/uploads/Kazakistan_Ulke_Raporu_2013-4.pdf adresinden 06.06.2018 tarihinde erişilmiştir.

Ministry of National Economy of The Republic of Kazakhstan Committee on Statistics. "Economic and Financial Data for Kazakhstan". http://stat.gov.kz/faces/standartPage/standartsNational?_adf.ctrl-state=zxw3wa55w_4&lang=en&_afLoop=9670752537204651 adresinden 06.06.2018 tarihinde erişilmiştir.

National Bank of Kazakhstan. "Financial Performance". <http://www.nationalbank.kz/?docid=158&switch=english> adresinden 06.06.2018 tarihinde erişilmiştir.

Trade Map. "Kazakistan Dış Ticareti". <https://www.trademap.org/stDataSources.aspx?nvpm=1|||||||||2||||> adresinden 10.06.2018 tarihinde erişilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Türkiye ve Kazakistan Siyasi İlişkiler". http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kazakistan-siyasi-iliskileri_.tr.mfa adresinden 15.06.2018 tarihinde erişilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu. "Türki Cumhuriyetler Ticaret Verileri". http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 adresinden 15.06.2018 tarihinde erişilmiştir.